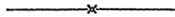

DENBORA ANCHIÑAKOEN ONDO-ESANAK.

(LEYENDA PREMIADA ES LOS JUEGOS FLORALES DE SAN SEBASTIAN
CON LA ESCRIBANÍA OFRECIDA POR LA EXCMA. DIPUTACION.)

Octaviano,
Munduko jauna,
Lekobidi
Bizkaikoa.

(LELO KANT.)

Nere ama eta amona andre A. de J. eta C. de J. maiteai.

Gaba zan. Egun argan berean lepe gogor, kaltegarri eta bidegabe batek, zorientasun eta onorea Euskaldúnai kendu izan ziezten. Ni, eche-balkoyan sostengatua, Kastillako zelai latzari begira nengoen. Negar-malkoak nere aurpegiya bustitzen zuten, eta biotz gaisoak, miñaren ezpat zorrotzaz zulatua, ojuka eta ayezka bere aserre biziya agertzen zuben. Ah! zein ederrak ikusten ziran illargi ta izarrak zeru garbi urdiñean! eta bitartean, zenbat suspiriyo, atsekabe eta illuntasun Euskal-erri maitiarentzat! ¡Ay!—nigan esaten nuben tristiró—gaur dena galdu da; danbolin-soñuak, artzai-irrintziak, neskach-panderoak, erromeri-tuntunak, ola-dunbotsak, betiko isildu dira Euskal-erriko mendietan. Onen orde, ama guziyak ikustean beren seméak urteoro lapurtu dizayeztela, esango dute:—¿Nun dira oraiñ fueroak?—Eta nik, orregatik, galdetzen det orain: ¿Nola salbatuko gera, Jaun-Jaungoikoa, gu Euskaldúnok?

Bat batetan, zuriz jantziya, lorez koroatua, eguzkia baño dizdizariagoa, etorri zan Aingeru bat, zeruko usoa bezala, nere alderá, esanaz:—Ez ikaratu; atoz nerekin; denpora anchiñakoen Aingerua naiz; nik erakutsiko dizut tranze estu ta larrietan zer egin oi zuten zure asabak. ¿Nai dezu, ori ikustera, nerekin etorri?

Bayetz, nik erantzunik, aingeruak, ama batek bere aurchoa arzen duen bezala, artu ninduen, eta zabaldurik bere egal zuriak asizan egaka, autsirik zeru urdiñaren zabaltasuna.

Goiz errañuak mendi tontorak urreztatzen dituztenean, chorian dra, lur illuna utzita, igotzen da zeruraño argiaren billa; eta gu ere, choriandra baño ariñago, gjoazen anchiñako denporai bere goarpea (1) ateratzera. Ez det iñoiz aztuko Aingeruak neraman bitartean ikusi nubena! Nere buru-gañean, zeru izarratua, Jaungoiko almentsuaren lanik ederrena; azpiyan, lurra, gizonen ziega eta glori betikoerako bide negargarriya. Emen zillarrezko ibai bat; an mendi goi batzuek; piska bat urrutichiago arkaitz idórrak, baso larratsúak, ujol apartsúak, ibar beltzak eta beste asko gauza naspillatúak, eta urruti urrutiago ere ichaso zabal ekaizdun eta mugikorra.

Bost ordu eta geyago egatu ezkeru, chimista odoyetatik erortzen dan moduan, jechi giñan gu ere lurrera. Lanbro lodi batek inguruko leku guziyak estaltzen zituen, baño aize mee, garbi eta lurrinduak, esaten zidan:—Poztu zaite, Euskal-errian gaude.

Aingeruak, bere bi eskuak zerura alchaturik, ots egin zuben:—Euskaldun illak, esna zaitezte; zuen obietatik jaiki zaitezte; atozte kanporá.

Itz áyek esan bezain láster, lanbroa urratu eta bereala agertu zan zelai bat basoz eta mendiz ingurutua. Orra, orduan ikusi nubena!

Jende talde batek, aritz adartsu eta azkar bat ingurutzen zuben; an gizon, emakume, mutill, neskach eta aurrak ikusten ziran, denak abere basatarren larruz estaliyak. Gizónak, Kantabroen ezpatak zin-zilika soñeko beltzen gañean, ille luzea lotugabe bizkargañean, eta oñ zabalak abarkaz estaliyak; emakumeak berriz soñeko zuriyakin, ille chirikordatuak bizkarretik bera eta oñ utsean.

Gizon eldu aritz itzalpean zegoen batek arbola-sustrayak eserlekutzat zituen. Bere soñeko, zai-makill eta abarkak artzayénak dirade; baño bere aurpegi cta era jakintsuarenak dira.

Agurearen aurrean, Erromatar gerrari bat, beste askoz ingurutua, zegoen zutik, beren urrezko arma eta lantzak distiatzen zutela. Gizon arrotz ayek, beren jantzi eta arma baliotsoakin Erregeak ziruditen Euskaldunen ondoan.

Agure eta gerrari ark luzaro mintzatu zuten latíñez elkarrekin, eta azkenean, arrotzak bilorruski bat agertu zuen, esanaz:—«Ará, Erromako buruak zer dion». eta asizan irakurtzen berealá era onetan:

(1) Goarpea, secreto. Vide Larramendi, Dicc. tril.

«Octaviano, munduko Jabe eta Erromako Enperadoreak, Uchin-Tamayo, Begaiñ-Arrakill, Lekobidi, Lartaun, Zara, eta euskaldun buruzagi eta andizki gañerakoai, osasuna. Jano jainkoaren eliz-ateak beindik betiko ichitzeko ordua etorri da, Jainkóak nai dute Enperadore jainkozkoen aginte-pean bizi dedilla mundu osoa. Asia, Afrika, Europak, badaramate erromatar uztarria, baño Hispaniako bazter urrutietan, berari zor diona pagatu eta emangabe, dierrri chiki bat batek bakarrik betirauten du. Ni, jainkóen gogóak betetzeko jayo naiz. Orretarako, soldadu talde oñez eta zaldizko aundi bat bildu det Kantabriako ichas-kostetan. Ala ere, mundu osoari agertu nayian nere kupida, guda asi baño len bialtzen dizutet oliboaren erramua.

»Luzio Serjio, gizon argi eta chit jakintsu, nere mandatariak, esango dizute nola irichi daiteken Erromaren adiskidetasuna. Nik eskeintzen dizutet bakea; arzazute bada, ¡oh Euskaldunak! Beztela, ez dira ikusiko Euskal-errian ilkintz izugarri eta ondamen negargarriya baizik.

»Jupiter Kapitolinok gorde ditzala zuen biziya. Portu-Victorian Marchoaren iduetan, gure Konsuladuaren zortzigarren urtean. Cesar Augusto, Enperadoreak.»

—Zer? Uchin-Tamayo, eskutitz zital ori irakurtzeko bildu gaituzu?, otsegin zuben gizon azkar batek. ¡Chimist eta turmoyak! Ni eta nere guraso eta aurrekoak beti bizi izan gera uztarririk gabe mundua mundu danetik, eta nik, era berean, nai det ill.

—Bai, bai, Begaiñ Arrakill. Guk ere zuk bezala uztarririk gabe nai degu bizi ta ill,—deadar egin zuten batzarrekóak.

Uchin Tamayok, keñu bat esku eskuikoarekin egin da, esan zuben:

—Adi nazazute, anáyak: oraindik ez det bukatu. Euskaldun gaiztoa ote naiz?

—Ez, jauna, ez; barka zaguzu.

—Nik itzegin det Erromako mandatariyarekin, eta orrá zer dion:

«Euskaldúnak Erromako Enperadoreari emango dizkiote urteoró zortzireun mutill azkar eta berreun neskach eder: Mutillak, indartsuak diralako, Enperadore jainkozko gorputzaren soldadu zaitzat, eta neskáchak berriz, Enperadorearen emaztearen serbitzaritzat. Batzuek, Erromako nagusiaren bizi estimagarriya gordetzen, besteak jauregiko zikinkeriak garbitzen, artuko dute—Erromatarrak dionez-lurrean dan onorerik aundiena.

Nola, Euskaldúnak, ¿ez zerate poztutzen berri onekin?

Orduan iskanbill aundi bat sortu zan jendeartetik, eta denak ojuka, irrintzika eta chistuka asi ziran. Jendea isildu zanean, Uchin Tamayok itzegin zuben onela:

—Adi zazute, arren, anáyak, Erromatarrak diona. Orres gañera, Enperadoreari eman bear dizkiogu, urteoró ere, sei milla zillarrezko diru, eta bosteun idi, eta bi milla ardi, eta laureun bei, eta zortzi-reun urde, eta....

—Eta illargia edo eguzkirik ez?, galdetu zion artautsirik Begaiñ Arakillek.

—Geyago, geyago ere, anaya, (eta au, eskatzen du beindik betiko); eman bear diogu gure arbola beneragarriya.

—Zergatikan gizon bidegabe orrek ez dizkigu eskatzen gure bu-larreko biotzak eta gure sabeleko errayak?—esan zuben Lekobidik.

—Kanpora Erromatarra, kanpora,—deadar egin zuten batza-rrekoak.

—Oraindano entzun dituzute leoyaren itzak: orain datoz azeria-renak; aurki otsoarenak. Gu, Erromatarren agintepcan jarri ezker, izango gera chit zorionekoak, mandatariyak dioñez. Gaur bizi gera basurdeen gisan mendietan, bigar biziko gera aberats eta aldúnak urietan; gaur, larruz jantziyak gabiltza, bigar ibilliko gera sedaz ederki apainduak; gaur chaboletan bizi gera, bigar jauregietan; gaur jakiñezak gera, bigar jakintsuak. ¡Sar gaitezen bada urrezko kayol orren barruan!

Bestela, Cesar Augusto etorriko da bere soldadu-talde aundiakin, eta gizon-emakumeak illaz, aur-neskachak salduaz, chaolak erreaz, landariak ateriaz, Euskal-erri guziya ondatuko duela bere izena bo-rratu arteraño! Esan zadazute oraiñ, lagun maitiak, zer egin bear degun.

—Ill, ill! denak deadar egin zuten, eskuak zerura alchatuaz.

Itz au zartatu zan turmoi burrunbadaren antzean; oyarzúnak esnatu, mendiak dardaratu, arriak zarrakatu, basóak ikaratu eta ibáyak Pirineo zurietatik ichasoronz saltoka amildu ziran, esanaz: «Ill, ill, Euskaldúnak.»

Uchin Tamayok, alchaturik orduan, latíñez esan zion Erroma-tarrari:

—Erdalduna, zoaz emendik ta esan zayozu zure nagusiari, mu-till, neskach, diru, idi, ardi, bei, urde eta gañerakoen billa etorri daitekela; guk ichedoten diogu gure mendietako burniak eskuetan arturik.

Erromako mandatariyak, biziro aserraturik, orzkatu zituen bere ezpañak, eta

—Itzuliko gera, oh zorigaiztoak—esanik—joan zan bere soldaduaz jarraitua.

ARTURO CAMPION.

DENBORAN ANCHIÑAKOEN ONDO-ESANAK.

—x—

(LEYENDA PREMIADA ES LOS JUEGOS FLORALES DE SAN SEBASTIAN
CON LA ESCRIBANÍA OFRECIDA POR LA EXCMA. DIPUTACION.)

Octaviano
Munduko jauna,
Lekobidi
Bizkaikoa.

(LELO KANT.)

Nere ama eta amona andre A. de J. eta C. de J. maiteai.

~~~~~

(CONCLUSION)

Ez da erraz esatea zenbat Euskaldunak poztu ziran Erromata-
rren joatearekin. Ordea, Uchin Tamayoren bekokia illundu zan.

—Agintari ohoragarriya, esan zaguzu zerbait; danok nai degu
zure boza aditu,—esan zuben Begaiñ-Arrakillek.

—Ene seméak, erantzun zion Uchin Tamayok, ez dezaket, nas-
tua nago; atsegiñak itotzen nau ta oñazeak biotza erdiratzen dit. Ba-
dakit Euskaldun onak zeratela.... baño Euskal-erri doakabea!

Eta agureak, itz oyek esanda, bere soñekoak urratu zituen.

—Esan zaguzu, arren, zerbait,—askok berriz esan zioten. ¿Zer-
gatik zure begiai malkoak dariote?

—Nigar egiten det, ikusten dedalako Euskal-erriaren ondamena
datorrela. Elkarterik gabe indarrik ez da. Kanpotikako etsaya chit
aundiya izanik, oraindikan ere eche barruan besterik daukagu. Den-
bora batean, Euskaldun guztíyak anáyak ziran; bake gozoan bizitzen
zan gure mendietan; gaur etsayak gera, ura eta sua bezala. Eta nik,
zartu ta erdi-illik, ikusiko det nere erri maitiaren galera, ala nola
artzai argal batek ikusten duen bere artaldea otso lapurragatik tris-
katua.

—Ez orrelakorik, ez, jauna, ni bizi naizen artean; esan zuen agurre urtetan chit aurreratutako batek, irtenik jende talde artatik eta joanik Uchin Tamayoren ondorá. Gorputz makurra eta bizar luze zuri-zuri gerrirañokoa zituen; segurki etzan Euskal-erri osoan beste gizon bat hura bezin zarra eta tristiagorik.

—Atoz, atoz, Zara, baldiñ badezu biotza,—ots egin zuben.

Itz óek adituta, denak ikaratu eta isildu ziran.

—Salba gaitzazu, Jaungoikoa! esan zuben beregan Uchin Tamayok.

—Zara, Zara, atoz!—ots-egin zuben berriró agureak; nik Lekobidi, Leloren aitak, itz egin nai dizut erri guziaren aurrean.

Orduan, gizon alai eta ornitu bat, ogei ta amar urtekoa bezelatsu, alderatu zitayon, eta besoak gurutzeturik, esan zion:

—Emen nago, itz-egin zazu, jauna.

Lekobidi, Zara ikusi zubenean asi zan ikarutzen, eta lurrera ez bazan eroriko, Uchin Tamayoren zaimakillan bere gorputza sostengatu bear izan zuben; baña gero doi-doia zuzperturik, itz-egin zion onela:

—Anchiñako oroipen beltzak, atozte laster gogora, ez lurrak izutzeko, ezpada etorkizunaren onerako! Adi nazazu, Zara.

—Lelo nere seme kutuna eta zu, adiskidetasun aundian bizitzen ziñaten. Bein batean, joan ziñaten biak Urbasako mendietara eizera, eta gabea, agitz nekatúak eta elurrez bustiyak, Arañazko gazteluaren ateetan jo zenduten ostatu eske. Begaiñ- Arrakill gazteluko jaunak agindu zuben atepak idiki zizazkizutela, neguko gau ots hura esalpean igarotzeko. Sartuta sukaldean, nun arbola osoak erretzen zeuden, ezagutu zenduten Begaiñ- Arrakill jauna chit altsu eta aberatsa zala, jende asko an zalako. Menditar ayen artean, neskach eder lirañ bat, illargiya baño zuriago eta eztiya baño gozoagoa, zegoen iruñten. Eseri ziñaten su alboan soñekóak legortzeko, ta orduan neskachak, ontzi bat arturik alderatu zitzaizuten, eta—«ongi etorriak, jaunak»,—esanaz, garbitu zizkizuten oñak.

Begien ichi-idiki batian, biak erokiró maitatu zenduten. ¡Amore negargarriya, ainbeste ondamen ekarri zubena!

Usoa zeritzon neskach arek Lelori eman ziozkan bere biotz eta eskua.

Orduan, orduan bai, Zara, zure animan gorroto eta inbidiya sortu ziran. Estayen pesta aundiak bukatu baño len, gabaz nere semearen echean sartu ziñan, eta bera lo zegoela, ill zenuen eta ebatsi zention bere emaztea. ¡Legautsi izugarriya!

Lelo Bizkaiko (1) jaun zan orduan bi urterako. Batzarrak konde-natu zinduen iltzera; baño zuk aide eta adiskidearen laguntzarekin meziprezatu ziñituen batzarrearen lege guztiyak. Ordu ezkeroztik etorri dira gure gain ainbeste kalte.

Nik, menderatzeko Lelo nere semearen eriotza, bildu nituen nere zerbitzariyak, eta zure echea erre, zure artaldeak lepo-moztu, zure alórrak desegñ, zure basóak ebaki, eta azkenean, zure bost anai itsasita urkatu nituen bere amaren eche-aurrean. ¡Egite negargarriya, zurea baño chikiagoa, aundia izanik ere.

Berri oyek aditurik, Euskal-erri osoa nastu zan. Zure alde Araba Ipúzcoa eta Bizkai-erdia; nere alde, beste Bizkai-erdi, Naparroa eta gañerako euskaldunak armak artu zituzten. Orduandanik, gure artean alkar-arteko gerrak badirau. ¡Madarikatua izan zaite Leloren erallea!

Baña ez; eroa nago. Barka nazazu, arren. Euskal-erriaren onerako aztu gaitezen egun igarotakoaz. Nik ere, bidegabéak egin dizkitzut... barka nazazu, arren, Euskal-erriaren izenean. Eman zadazu eskua; musu eman nai dizut, eta nere semearen odola badu, nere negar malkóak garbituko dute.

Eta Lekobidi belaunikatuta asi zan Zara-ren eskuari musu ematen.

Ikusgarri miragarriya! bere semearen erallearen eskua musu ematen duen aita bat!

Batzarreko guztiak negar egiten zuten, eta zerua, odoyez illundu zan, hura ez ikusteagatik.

Zarak, bere bi eskubaz aurpegiya estali zuben; bere bularra zizpuruka gora eta beerá zebillen, ola baten auspoa bezela. Azken azkenean, deadar egin zuben:

—Barka nazazute, Euskaldúnak. Ni errudunik aundiena naiz. Baño zu, aita gaisoa, jaiki zaite autsetatik, ez da ori zure lekua, eta utzi zadazu zure oñai musu enlaten.

Zara makurtu zan auspez jartzeko, baño Lekobidik, alchaturik, eragotzi zion, esanaz:

—Atoz nere besoetara, ene semea! Elkar gaitezen dénok Erromatarren kontra.

Eta bi etsayak laztandu ziran.

---

(1) Perdónese al autor el empleo de los nombres actuales de las provincias basco-nabarras, en gracia de evitar confusas y pesadas perifrasis. Además, tampoco existen razones que prueben categóricamente que estos nombres no se usaban en tan remota antigüedad. La probable autenticidad del *Canto de Lelo* confirma esta opinion de su USO.

—Elkar gaitezen dénok, elkar gaitezen, pozez beterik ots egin zuten batzarrekóak, eta etsaitasunari azken agurrak emanda, baita ere laztandu ziran.

Ber-berean, emakume eder gazte bat arkaitz gañera igo zan, eta urrezko arpa bat jotzen asi zan;

—Iso, iso, esan zuben Uchin Tamayok: adi dezagun Aitorren alabaren kantua.

I.

—«Otsoak—Aitorren alabak kantatu zuben—otsoak basoetan bilizen dira; gosiak datoz janariaren billa, eta beren marruaz inguruko oyarzúnak esnatzen dituzte. Gaur gabean, arzáyak lo egingo balute, artalde guziyak ondatúak izango lirake. *Baña echeko-jauna, bere atearen aurrean zutik* ernai dago, *triki ditu belarriak*, eta »zorrozten ditu aizkor eta geziak Gorbeako aitz eta arrietan otsóak »iltzeko. Ez dira, ordea, otsóak eldu diranak, ezpada Erromatarrak.»

II.

«*¿Zer nai dute gizon arrotz oriek gure mendietan? Etortzen dira gure ondra eta libertadea apurtzera. Ayek diote gure neskáchak «ederrak eta gure mutillak indartsuak dirala; orregatik mundu ja-bearen serbitzorako eraman nai dituzte. Euskal libertadeen arbolak »munduari esaten dio:—«agitz beldurtia zera»,—orregatik nai dute »ebaki. ¡Atzera, Erromatarrak! Jaungoikoak mendiak egin ditue-nean nai izandu gizonak etzitzatela irago.»*

III.

«*Eldu dira! eldu dira! zer lanzazko sasia! Ayen kontatzea denboraren galtzea litzake! Gu gichi gera, baño batasuna egiñezkeroz-tik, ez diogu ñori bildurrik.»*

IV.

«Erromatarrak burniz estaliyak gorputzak dakazkite, gureak bilosak daude. Igo gaitezen goyetará. *Errotik atera ditzagun arkaitz oriek; amildu ditzagun mendio beera, beren buruen gañera. »Lertu ditzagun, eriotzaz jó ditzagun. Eta gero, Erromatarrak iges*

»egiten dutenian, jachi gaitezen zelaitara eta jo ditzagun gure ezpat
»laburraz zabelean, gogor zabelean!»

V.

«Begira, Euskaldúnak; illargiya, bere argi zillarretua dariola
»ageri da zeru urdiñean; eska zayogun Jaun Jaungoikoari, salba de-
»zala Euskal-erriya elkartasunaren bidez.»

Belaunikatu ziran denok eta auspez jarririk, igo zan zeru goi-
suetaraño otoitz bat, ichasoaren surmurraren gisan.

.....
.....

Orra emen, Aingeruak erakutsi didana.

«Aditzeko belarririk dituenak, aditu dezala.»

ARTURO CAMPION.

Iruñen, Abenduaren 14-garren egunian, 1881-garren urtian.

CANTOS POPULARES DE LA EUSKAL-ERRIA. (*)

LO! LO! LO!

Aurcho chikia negarrez dago
Ama emazu titia,
Aita gaiztoa tabernan dago
Pikaro jokalaria.

Nere maitea lo ta lo
Egin ezazu gozoso,
Sieskachoa erabilli ta
Lo orain eta lo geró.

Aurcho chikia zuretzat
Opilla surtan daraukat,

Erdi-erdia emango dizut,
Beste erdia neretzat.

Aichoa jan tan sabela bero,
Lochoa egin ta kalera gero,
Danbolinchoa kalean dabill
Nere maitea dantzatzutzeko.

Nere maitea lo ta lo
Logiro galant bat dago;
Zuk oraiñ eta nik gero
Egingo degu gozoro.

(*) Apenashay una madre en el pais bascongado que no haya tarareado junto á la cuna de sus hijos ó a hacerlos dormir entro sus brazos, algunas de las estrofas, especialmente las tres últimas, de esta tierna cancion, eminentemente popular, de autor desconocido, y que en union con su bellissima música, trascrita para piano, figura con el número 33, en la «Coleccion de aires Vascongados» del señor Santesteban.